

Jose Antonio Mujika

TXOMIN OLANO, HERRERAKO ORGANISTA

Gogoan izango dute herreratar askok, dudarik gabe, urte luzetan San Luis parrokiako organista izan zen Txomin Olano. Gogoan izango dute –nik halaxe dut– zeinen

Herrerako 'soziedadean', Club Deportivo Herrera elkartean, 1970 inguruan. Txomin Olano, zutik, gure ezkerretik bigarrena

maisuki alaitzen eta edertzen zituen parrokiako elizkizunak, eliza osoa musika gustagarri bezela. Piano-jotzaile trebea zen Txomin. Honela zioen Francisco José Laskonateguy Herrerako koruko zuzendariak:

“Los organistas de las distintas épocas fueron [...] Don Domingo Olano “Txomin” que fue organista durante más de treinta años [...]. “Txomin”, al margen de ser organista era profesor de música y un consumado pianista, acudía en muchas ocasiones a amenizar festivales, enseñaba solfeo y piano, en muchas ocasiones yo le he solido reemplazar en sus obligaciones Parroquiales y con mucho gusto, ya que él como profesor que era acudía a la cita con sus alumnos, y sobrevivir económicamente con más dignidad. Eran años muy difíciles para todos¹.”

Merezi duela uste dut Txominen bizitzaren zertzelada batzuk hona ekartzea –haren biografia oso-betea egiteko asmorik gabe, noski–, hobeto ezagutu dezagun haren auzokide izan ginenok nolako gizona izan zen eta nolako lanak egin zituen bere denboran.

Iruratik Donostiara

Iruran jaio zen Txomin Olano, 1890eko abenduaren hamarrean. Musikazalea izan omen zen gazte-gaztetatik, eta, zaletasun horrek bultzatuta, Eduardo Mokoroa tolosarrarengana jo zuen pianoa jotzen ikastera. Ikasketak eginda, Alkizako elizan hasi zen organista lanean. Oinez egiten omen zuen Txomin gazteak Iruratik Alkizarako joan-etorria, hori ez baita “ezer, bere lanari gogua eta maitasuna dion batentzat”².

Lanbide horretan urte batzuk igaro ondoren Donostiara etorri zen bizitzera. Alde zaharreko denda batean hasi zen lanean, anaiarekin, sukaldeko eta baserriko tresnak saltzen. *Koxkero* eginda, Donostiako bizitzan txertatu zen berehala. Bete-betean hasi zen parte hartzen Gipuzkoako hiriburuan urte haietan bizi zen euskal kulturaren loraldian. Ekintza gehienetan agertzen zen:

- Eusko Etxean eta Eusko Gaztediko egoitzan egiten ziren ospakizun eta jaialdietan bera izaten zen piano-jotzaile hutsezina.
- Donostiako Orfeoitik bereizita sortu zen Eusko Abesbatzako probasaio guztietan hantxe zen Txomin pianoa jotzen.
- *Unión Radio* irratia J. Zubimendi eta *Luzear* idazleen eskutik astean behin aireratzten hasi zen euskal irratsaioetan bera zen emankizuna musikaz zuzenean janzten zuena.
- Alde zaharreko dendan ontziekin adina denbora igarotzen omen zuen koruetako kideentzako partiturak txukun-txukun idazten –fotokopiarik eta informatikarik ere ez zegoen denbora haietan...–.

¹ ‘Anécdotas y recuerdos’, *Altza, Hautsa Kenduz V* (1999), 39.-40. or..

² ‘Ikus ondoko elkarriketa’.

Oso ezaguna egin zen Txomin Donostian eta inguruko herrietan, abertzaleen artean batez ere. Ezaguna eta estimatua. Hainbeste lan egiten zuela ikusirik, hari opari on bat egin behar zitzaiola otu zitzaion *Atarka* kazetariari, eta asmoa girotzen hasteko honako elkarrizketa hau egin zion *Argia* astekarian, 1935eko otsailean. Elkarrizketa bizia da, Txominen lanen berri argiro ematen duena.

OLANO'TAR TXOMIN, LORESKIN JOTZALLEA

¡Au ere ez degu ba nola naiko euskotarra! Txomin arkitzen ez da zalla. Juan zaitetz, irakurle, Bretxa'ko aurrean sukalderako ontzik saltzen diran dendara, ta an ikusiko dezu bere anai Koldobika'rekin. Denda poli[ta], ni sartu naizen garaian baserritarrez betea dago. Ba dirudi gure nekazariak billeran bat dutela bertan. Iltze txikienetik asi, jo sukaldeko tresnetara eta baba txikitzeo makiñetaraño, guztitik dago. Mai gañean agiri dira orratiok galdera batzuk egiteko bidea ematen didaten zerbaitzuk. ¡Ereserti paperak!

– *Kaxo Txomin, ¿zer diozu?*

– Ementxe, lanian.

– *Bai, ikusten det; beste lan orretan ere gogor ari zera, ¿ez da ala?*

– Zer edo zer ari gera. “Mirentxu”-n eresertiakin ari naiz.

– *Orretara jo degun ezkeroz, asieratik galdera batzuek egin nai dizkizut.*

– Nere erantzunak ez dira asko, bañan nai dezun guztia galdetu.

– *¿Nungotarra zera jaiotzez?*

– Iruratarra.

– *Nor izandu da zure maixua orren “piano” jotzalle azkarra ateratzeko?*

– Nere maixua bat izan da, bera bizi da, ta Jaungoikoa'k eman dezaiola oraindik urte askotarako osasuna. Eduardo Mokoroo jauna, tolosarra, da bera.

– *Ezagutzen det; ereslari iaioa.*

– Bai; ni juaten nintzan garai artakoak dira Gonzalez jauna, Bergara'ko zuzendaria, Almandoz'tar On Norberto, Beobide, au ere oraindaño Tolosa'ko ereslari zuzendaria ta beste asko.

– *¿Eta zu nun jarduten ziñan?*

– Alkiza'n. An egin ditut 12 bat urte “organista”.

– *Ibiliaidi polita ibiltzen zenduan Irura'tik Alkiza'ra.*

– Ori ez da ezer, bere lanari gogua eta maitasuna dion batentzat.

- *¿Eta Alkiza'tik...?*
- Donosti'ra; emen ekin nion berriro nere lanari. Antzokietan jotzen nuen, eta ala ere ezin iritxi nai nuen guztietara. Batetik deia, bestetik ere bai, eta ezin ba bi lekuetara batian juan.
- *Ulertzen det: len gertatzen zitzaizuna gertatzen zaizu orain ere, ¿ez da ala?*
- Alatsu.
- *Ez egon zalantzan Txomin, erantzun. ¿Loreskiña, "pianoa", zenbat denboran jo dezu irrat-etxian?*
- Euskel irratsaioak asi ziran ezker. Iru bat urtean.
- *¿Eta beti, asteazkenero zuk jotzen al zenuen?*
- Esate baterako bai.
- *Alazankoa, Txomin, ez dezu jo aldi gutxi ere egin.*
- Bai, lan aundia izandu da, bañan ez al gera orretarako euskotarrak?
- *¿Nolaz antolatzen ziñan ereslariakin?*
- Askotan ondo, eta bestietan al zan bezela.
- *¿Eta ori...?*
- Begira zergatik. Antzezleri bati ematen bazaio bere papera aste batez aurretik, berak egingo ditu saioak ikasteko; bañan naiz eta langille ona izan antzoki berean ematen badiozu egin bear dun lana, arrek naiz eta gogo aundia jarri, ezin egin le-zake zortzi egunez aurretik ikasi-ta bezela.
- *¿Donostiarrak abestu bear zutenean ere horrela ibiltzen al ziñaten?*
- Ez; orduan aurretik ondo ikasiak juaten ziran. Ori gertatzen zan, ulertzen dan bezela, beste errietakoekin. Jakiña da aurretik ez zirala etorriko Donosti'ra beren paperak jotzalliekin ikastera.
- *¿Bañan beti ondo atera zarete, ez?*
- Bai: irratsaio guztietan oso ondo antolatu naiz abeslariakin.
- *Orrela entzuna daukat, bai, eta oso eskertuak daude abeslariak zuretzat.*
- Alegiña egin ezker, zer geiago?
- *Ez, ala da. Eta Abesbatzakin?*
- Gogor ari gera. Orain "Mirentxu" eta "Asis'ko Pantzeska Donea" ari gera ikasten.
- *Bai, ori badakit. Bañan, noiztik jotzen dezu loreskiña Eusko Abesbatzan?*
- Emen ere asieratik. Beti, esate baterako, egunero-egunero jo bear izaten det.

Egun batean emakumeak eta bestean gizonak, egunero ditugu saioak.

– *Orrenbeste lan zere gain artu ezker, xoxa mordo bat ere aterako dezu?*

– Atera bai, bañan nere sakeletik. Eta alaz guztiz ere pozik egiten det guztia.

– *Bai, ori guztia ondo arkitzen det bañan...*

– Utzi zaiozu gizona gai orri; zerbait geyago jakin nai aldezu?

– *Irratsaioak, Abesbatza eta norekin geyago?*

– Antzezleri, emakume, Eusko Gaztedi, poxpoliñ eta eusko-jaialdiak izandu di-ran beti edo geyenetan deitu izan didate.

– *Poxpoliñak aitatu dituzun ezker, zenbaki berrin batzuk egin etzituzun?*

– Bai, pilla bat egin nituen; batzuk Imaz'tar Bruno'rekin batean. Oraindik ere ba daude euskotarrak ezagutu gabiak.

Une onetan liburu aundi batetik «Mirentxu»-n eresia beste ingi batzuetara al-datzen ari da.

– *¿Eta lan ori Txomin, ordaindua?*

– Emen ez dago ezer ordaindurik; orrelako lanak egin ditudan bakoitzian, zer edo zer erori izan bazan..., bañan emen ez dago abertzaletasuna besterik.

Aurrera jarraitu nai nuen berrikeratxoan, bañan sartu da dendan gizaseme gaz-te bat esanaz: –Txomin, X X jaunak izenian lenbailen ateratzeko emendik “te-nor”-en papera.

Guztia utzi eta an dijoa beriala agindua betetzera.

– *Agur, Txomin, ez dizut geyago galerazi nai; ikusten det lasterka zabiltzala, ta urrengo bat arte. Agur Txomin.*

Beste galdera bat egingo nion, bañan zertarako?

Erantzun au artuko bai nuen: EZ, EZ DET.

Irakurle, badakizu zer eztuen? Orrenbeste lan egin eta egiten ari ta OROIGARRI BAT.

Irratsoietan bi zuzendari ziran: aste batian bat eta bestian bestea. Txomin'ek etzuan asterik aske; berak astero jo biar izaten zuan. Abesbatzan ere egunero-egunero saioetara jua bear izaten du. Astian eta jaietan. Eusko Etxea'n ez bada Eusko Gaztedia'n, Emakume Abertzale Batza'n edo Poxpolin Antzokian ariko da loreskiña jo eta jo. Maitasuna diola esaten du, bañan ez al zaizu iruditzen ira-kurle, orrelako euskotar jator bati, orrenbeste lan egiten dun euskotar bati sari bat ere eman biar zaiola?

Askotan aitu izan det: Txomin'ek biotz-agur bat merezi dik. Txomin'eri zer edo

zer egin biar zioagu.

Batzoki baten edo bestean ere ikusi degu arpide bat irikita beretzat “radio”-ko tramankulo oyetako bat erosteko, bañan, zioten, alegia, Donostia’tik iritxia atera bear dala.

Iritxia botia dago eta neri ere iruitzen zait tramankulo oietako bat eman bear zaio-la, izan dezan betiko oroigarri bat.

Lan aundiak egin ditun Olano’tar Txomin’ek ori guztia merezi du.

Badakigu Gipuzkoa’ko uri geyenetan laguntzeko gertu daudela. ¿Nolaz ez berak ondon-onduea ezagutzen ba dute Txomin’en lana?

Orain, Abesbatzak, Eusko Gaztedi edo Eusko Etxea’k dute itza.

ATARKA³

Euskarazko irratsaioak

Zer esan, elkarrizketa hori irakurrita? Argiro erakusten duela lehen ere esan dudana: langile nekaezina izan zela Txomin Olano Donostian gerra aurrean bizi izan zen euskal loraldian. Aspertu gabe aritu zela gizona, batean eta bestean, musikaren bidez loraldi hura suspertzen.

Ekintza guztietan aipatuena irratikoa izango zen, beharbada, euskarazko irratsaioena. 1932tik aurrera hasi ziren horretan, *Unión Radion*. Honela dio Inazio Mujika Iraolak:

Astean behingo saio bat lortu baitzuten euskara hutsez egina [...]. Arduradunak, Joseba Zubimendi eta Ander Arzelus *Luzear* [...]. Asteazkenero egiten zen. Arratsaldeko zortzietan hasi eta bederatziak arte irauten zuen. Eusko Gaztediak antolatzen zuen irratsaioa. Angel Lizarragak jendea eta behar zen guztia bilatzen zuen. Txomin Olanok eta Bruno Imazek pianoa jotzen zuten eta Luzearrek eta Zubimendik, orduko hitzez esateko, *speaker* lanak egiten zituzten. Ordubete horretan, hizlariak eramaten zituzten, txistulariak, bertsolariak, olerki errezitatzailerak, abeslariak eta abar, Gipuzkoako herri guztietakoak. Inork ez zuen ezer kobratzen eta Aldundiak 2.000 pezetaren dirulaguntzarekin atera zen aurrera [...].

Garai hartako donostiarrak eta gipuzkoarrak ez zeuden ohituta gure hizkuntza irratiz entzutera, eta ia miraz begiraten zioten beren hizkuntzan mintzo zen kutxa hari. Donostiako Intza tabernan biltzen ziren euskaltzale batzuk irratsaioa entzuteko. El Díako *orrialdeetan agertu zen iragarkiren bat edo beste, nahi zuten euskaltzaleek tabernako giroan saioa elkarrekin entzuteko*⁴.

³ *Argia*, 1935.02.24, 2. or.

⁴ Inazio Mujika Iraola, *Joseba Zubimendi Martiarena, 1897-1939*, ‘Bidegileak’ bilduma, 56; Eusko Jaurlaritza (2009), 15.-16. orr. Ez ziren hauek izan lehenbiziko euskarazko irratsaioak, kronikek esaten dutenez 1925eko irailaren 29an zabaldu baitzen euskara aurrenekoz irratit bidez. Hauek izan ziren, ordea, oihartzun handia izan zutenak.

Bi pianista aipatzen ditu Mujikak, baina Txomin Olano izan zen gehienetan saio haietan aritu zena. Honela aitortu zuen Joseba Zubimendik *El Día* egunkarian:

LO QUE HAN SIDO LAS EMISIONES EUSKÉRICAS.

UNA CHARLA CON JOXE ZUBIMENDI

[...] Van a ser pronto ciento las emisiones radiadas [...].

-¿Quién ha sido el más asiduo, el que más ha intervenido en las emisiones?

-Txomin Olano. Sin que esto quiera rebajar méritos a muchos que han actuado con verdadera intensidad y cuyos nombres no me atrevo a decir por miedo a enojosas omisiones, Olano es el verdadero héroe por su actuación constante, callada e ingrata. Es el improvisador al piano para que coincidan los minutos de duración, el que ensaya a cantantes para luego acompañarles y el que muchas veces tiene que tocar sin ensayo alguno a primera vista. Un verdadero héroe, repito⁵.

Zuzenean betetzen zituen Txominek saioaren hasiera, tarteak eta amaierak, baita, bestalde, saioan parte hartzen zuten kantari eta koruei lagundu ere. Ezinbestekoa zen haren lana, saioa aireratuko bazen.

Tamalez 1934. urtean eten egin zituzten euskarazko saio haiek, Luis de Aranzabalek, *Koxkerok*, *El Día* egunkarian berri eman zuenez:

¡¡HAN MUERTO LAS EMISIONES EUSKÉRICAS!!

Lamentable, muy lamentable ha sido el inesperado epílogo de esta magnífica obra euskaltzale debido a una repentina orden impregnada de antivasquismo inexplicable. [...].

Breve ha sido la vida, dos años y medio tan solo [...].

Ahora, no nos queda más que dar con todo el entusiasmo de nuestra alma un aplauso encendido, un aplauso sincero, un aplauso fervoroso al distinguido escritor “Luzear” el infatigable euskaltzale don Andrés de Arzelus, al inspirado poeta euskérico don José de Zubimendi y al notable pianista Txomin de Olano, almas infatigables de estas gloriosas emisiones euskéricas⁶.

Omenaldia

Txomini ‘opari’ bat egin behar zitzaioela esan zuen *Atarka* kazetariak gorago kopiatu dugun elkarriketaren amaieran. Ez zen hutsean galdu haren deia, berehala etorri bai-

⁵ *El Día*, 1934.01.26, 6. or.

⁶ *El Día*, 1934.10.31, 5. or.

tziren erantzunak. *El Día* eta *Argiako* herrietako berriemaile askok idatzi zuten asmoa onetsiz, diru biltzeen berri emanaz eta Txominen laudorioak eginaz. Hona bat, Basarrik idatzia, adibide gisa:

“[...] lanetik bururik jaso gabe dabilen arek, egiten duan ura, onurakor dalakoan, aiñ benaz lan orri eskeintzen zaion arek apaltasunik aundienaz, azke senti dituan ordu guzitan, eusko elertiarren apaingarri ta bultzagarri izan dan arek, bost sei tokitako dei oiartzunak bildurtu gabetandik, umiltasunik txalogarrienaz guzien-kikoak bete dituan arek, nere ustez zerbait irabazia dauka.

[...] Olano bikaña eredu artzeko laingoa degu ontan. Eusko Abesbatzak, langile-rik sutsuen ta utsik gutxienetako bat bera duala esango dizu; zoaz Poxpoliñetara ta beste ainbat entzungo dezu. Eusko Etxean ta Euzko Gaztedian galdetu ezkerro berriz, bi bazkunetako alaigarria bera dala, zalantza gabetandik ao batez aitortuko dizute: edozeñen esanetara makurtzen dan jaun leial bat dala geituko dizute gañe-ra. Abeslariren bati, galdetzeraz ezkerro ez dago zer esanik.

¿Ta euskal irratsaioak? Aitatu utsarekiñ, irakurle, ez aldezu alako naigabe bat sentitzen? Galdu baiziran!”⁷

Irrati on bat –«radio”-ko tramankulo oyetako bat»– zuten begiz jotako oparia, eta hura erosteko diru biltzea arrakasta handiz abiatu zen. Kontuak, ordea, beste urrats bat egin zuen aurrera, abiatu eta berehala. Oparia ez ezik, Txominek omenaldia ere merezi zuela iritzi baitzioten batzuek. Pentsatu eta egin. Eusko Abesbatza arduratu zen omenaldia antolatzeaz.

Iruran egin zioten omenaldia, igandearekin, 1935eko abuztuaren 25ean. Esandako oparia, berriz, bezperan eman zioten Donostiako Eusko Gaztedin antolatutako gau jaialdi batean. Honela eman zuten biharamunean jaialdiaren berri, garaian ohikoa zen prosa hanpatua erabiliz.

UNA FIESTA SIMPATICA *El homenaje a Txomin Olano*

Ayer se celebró en los simpáticos salones de Donosti’ko Euzko Gaztedia la primera parte, como si dijéramos, de los actos organizados con motivo del homenaje que los abertzales donostiarras rinden al meritísimo pianista y gran euskaltzale Txomin de Olano.

Dio comienzo el acto con unas sentidas frases llenas de hondo patriotismo del digno presidente de Euzko Gaztedia, don Jesús de Luixa, quien manifestó que ofrecía en nombre de Juventud Vasca, que tantos motivos de reconocimiento tiene respecto de la intensa labor de Txomin de Olano, para rendirle sincero tributo de gratitud el obsequio que aunque pequeño e insignificante en cuantía, rico en pro-

⁷ *El Día*, 1935.04.05, 6. or.

fundos y arraigados sentimientos, con el mayor entusiasmo lo rendía.

A continuación de esas frases sinceramente emocionantes, dirigió la palabra, en nombre de E. Abesbatza, el conocido orador y al mismo tiempo secretario del Donosti Buru Batzar, don Félix de Irizar. Este al levantarse, en un gesto digno de ser resaltado, miró cariñosamente a Txomin de Olano, agregando estas emocionantes palabras, por la expresión con que decía: “Txomin... jozak tronpeta”, como significando el servicio que Txomin ha prestado en todo momento y presta a cuantas órdenes recibe de compatriotas suyos.

Seguidamente añadió, en síntesis, las mismas conmovedoras frases del anterior orador, diciendo también que si por cada diez notas que sonaron arrancadas del piano en que tocaba, durante el largo proceso de años que han perfumado sus melodías el ambiente patriótico de Eusko Etxea y actualmente de Euzko Gaztedi, si por cada diez notas, pues, le hubieran dado diez céntimos, p[or] estas fechas Txomin de Olano estaría en posesión de un tesoro de valor incalculable.

A continuación Txomin, lleno de la natural emoción que el momento prestaba, dió las más expresivas gracias a las entidades que habían partrocinado su homenaje y a todos los abertzales que a él habían cooperado [...]⁸.

Igandeko omenaldiaren berri zehatza ere eman zuen *El Día* egunkariak, gaztelaniaz. Onintzak, Irurako berriemaileak, euskaraz egin zuen kronika.

IRURA TA TXOMIN OLANO

Idazkortza dardar dabilkit Olano'tar Txomin onarekin igaro genuen igandea oroituz. Dardar pozaren pozez, noski.

Egualdia musin etzan gu naigabetzeko aña. Txistu otsak alai ta suzirik askar gorantz zirala eleizaruntz gaituzue. Txomin ona erdin genuela kutun kutun beste donostiar askorekin. Eleiza bete bete zegoen. Gutxitan entzun izan degun jaupa nagusia gero. Meza ederra jakiña Olaizola bere mutillekin abestutzen izan ezkeror [...]. Ofertoruan Sagartzazu'k bapo bapo abestu zigun. Jaupa ondoren pelotan zitzaizkigun lau gazte; trinko, lerdin oso arin. Gero dantzari tzikik [dantza soka jator. Lana artu du] Ayertza'tar Kepa'k ume orren anak zuzentzen. Bai jator egin zuela.

Egualdia orain aspertu da sullaka ura botatzen. Oso alai zatorkigun. Eskerrikasko beroni esan da irurogei lagun exeri giñan bazkaltzeko. Bazkari ederra. Umore ona. Azken berriz Zarauz'ko urretxindorra⁹ txioka. Ara bere bi aapaldi bikañak:

⁸ *El Día*, 1935.08.25, 9. or.

⁹ *Basarri*, noski.

Jeltzale apal eta zintzoa	Zure lagun dan abeslariak
langille ezin geldia	ona zer esaten dizun
abesbatzaren laguntzalle on	Euzkadi alde aurrera ere
indar emalle aundia;	ba dala milla eginkizun;
bere omena gaur izan arren	biotz biotzez opa dizut nik
aspaldi irabazia	olaxe jarrai ezazun...
txa[lo]tu zagon txalotu gogor	Gure Jainkoak urte askoan
ain gizon goralgarria.	eman dizula osasun.

Txaloka minbera genitun eskuak.

U.B.B'eko lendakariak gero eskerrak danoi eman ez ta Txomin agurka beroni eskeñi zion idazkortza dotore bat iruratarren izenean itzaldi bikain bat egiñik. Txalo ugari entzun zitun "Trakets" idazleak.

Azkenik nolabait edo alabait itzegin nuen nik ere Txomin'en lagun zar nintzala ta. Txalo batzuek entzun nituen da ¡eskarrikasko, eskarrikasko!

Makiña bat bertso geigo bota zizkigun "Basarri" yayoak. ¡Ederto "Basarri", ederto!

Lagun arteko bazkaria abestik gabe ez dakit oraindik nolako izan leikenik. Ara Txomin loreskiñean lagun gure Zabalbeaskoa'tar Matilde, abesten. Aingeru bat zerutik jetxia zirudin. Zerutik jetxita ango abestiak asperturik abestutzen. Sagartzazu gero, Olaizola ere bai.

Oyek dituk gizonak abesten.

Malko bat edo ikus ote nion nago gure lagun zar Txomin'i begi ertzetan ezin esku-taturik. ¡Aiñ giñan beretzat oro! [...].

Bazkaldarrak banatu ziran. Batzuk enparantzara erromerira. Auspo soñuak eta gure txistulari gazteak dantzatu araziko dizkie anakak. Gu anka baldar edo anka gogor bertan giñuzuen. Ez alperrikan. Ardi galduak urbildu zaizkigun. Exe[ri] ziran Olaizola inguru ta iñun ziran abesti xamurrenak abestu zizkiguten berak oi duten bezela. Makiña bat begi ta ao zabalik ba giñan. Ze esanik ez ango txaloen otsaz. Abestiaz eta bertsolariz a ze aurrerapen jatorra gure Euzkadi'rena.

Donostiarrak joan zaizkigu anaiki agurtuz. "Basarri" ta Txomin ziran bakar gu-rekin. Bi mutil puska oiek anaiak dirudite. Gorputzez eta biotzez. Euzkadi alde jokutzen ere bai.

–¿Zer diok, lagun zar Txomin –esan nion–.

– Utzi akiak utzi. Nere biotza lertzeko zorin zeukat eta pozaren pozez. Ez bai det

ainbeste merezi.

Eguzkia aspaldin izkutatu zan ta azken zirala txistulari otsak Txomin ta «Basarri» ere bai Donosti'runtz eskuk milla aldiz estututa. Agur. Agur t'erdi

*Onintza*¹⁰.

Bertsoak

Ohartuko zinen, noski, irakurle, zer dioen *Onintzak* goiko kronikan: «“Basarri” ta Txomin ziran bakar gurekin. Bi mutil puska oiek anaiak dirudite». Zer esan nahi du horrek? Gure Txomin piano-jotzaile gisa nabarmendu bazen ere, izango zuela, Basarriren laguna izaki, bertsoetarako zaletasuna ere. Horrela da, hark parte hartzen zuen bazkari eta afari jaialdietan beren lekua, edo lekutxoa, izaten zuten maiz bertsoek.

Orduko egunkarietan ikusi ahal izan dugu Txominek berak ere bazekiela inoiz bertsoak jartzen. Hala, esate baterako, Altolagirre'tar Mikel izeneko lagun bati ezkondu aurreko agur festan abestu zizkion hauek.

Altolagirre'tar Mikel'eri

Alaitasuna alde guzietan	Jaiotzatican nola zeraden
itunik ez da ikusten	gutziz langille trebea
era ontako une gozoak	eleiztar zintzo ta doatsua
sarri ez dira irixten,	gutzizko abertzalea,
Mikel'en asmo eder bikañak	uztarri ortan bete dedilla
¡zeiñ ez du bada gaur pozten!	Txomin'en borondatea
Txit egokia ez banaiz ere	biotz biotzez opa dizut nik
asi nadiyan abesten.	osasuna ta pakea.
Negu maltzurra aldendu eta	Nere aldetik agur bero bat
eldu da udaberriya	zure kutuntxo orreri
baratz loratsu zoragarriak	zuen gogoa zoriontasunez
sendotutzeko garaya,	lenbait-len osatu bedi
eguzkiaren printza gozoa	eta zuk Mikel, biotz zabalez
ta txoriño abestiya	erregutu Jainkoari
sasoi onean elkartuko da	Mendigoizale batzuek gerora
bikote txalagarriya.	eskeintzeko Euzkadi'ri ¹¹ .

¹⁰ *El Día*, 1935.08.28, 10. or. *Argian* Basarrik idatzi zuen kronika *Nere bordatxotik* sailean (1935.09.01, 3. or.).

¹¹ *Argia*, 1934.04.01, 2. or.

II

Ego goi zabal
 miragaria
 urer estaltzen, lanean
 otoitz egirik
 danok berda
 oyeratzen, geranean.

Gau ipartsuak
 estaltzen gaitu
 urerko boka batean,
 erin gabeko
 lo lo goxua
 egin dezagun, pakean.

"ERERA-KO ABESLARI-RI", 1970-06-21

Goxeki
 Ixil - ixilik

J. xil, i. xi - lik, ar -
 E. go, goi, za - bal, mi -
 -ki - tuzen - da, i. xil. i. xi - lik
 ra - ga - ti - a, u - rez, es - tal - tzen
 mun - du - a, es -
 da - ne - an, o -
 da, entse - ten, men - di, tar - te -
 toitz, e - gi - rik, da - nok, be - ze -
 - an, es bada, ontzaren,
 la, o - ye - ra - tu - tzen, ge -
 o - gu - a, I -
 ra - ne - an, E -
 J. xi lik, dago, sasi, tar -
 gau, i - par - tsu - ak, es - tal - tzen,

ti. an, lengo - txo -
 gai - tu, u - rez - ko,
 - ri, be - ri - txu - a - - lu -
 bo - la, ba - te - a n e -
 - matxo, bi - gun, ario, tanti -
 ru, ga - be - ko, lo, lo, go - xu -
 - an, gorderik, be - re,
 - a, e - gin, de - za - gun,
 bu - ru - a -
 pa - ke - an.

1x0.
 1-60
 5m

Eta, berdin, Olaizola'tar Gabirel Eusko Abesbatzako zuzendari ezagunari Hernanin egin zioten omenaldian kantatu zizkionak¹².

OLAIZOLA'TAR GABIRELI GORASARREA, ERNANI'N

¡[...] ¡Ta zer ote da maitasuna! ¿Bertan olerkariak ere gerta etzitzazkigun ba? Txomin, bai gizona, Txomin Olano bertsotan.

Or Kataluñan azaldu zera	Aurrera bada Gabirel maite
bearreko zan moduan	¡aurrera gogoz lanean!
ta badakizu aur Abesbatzak	gerora ere jarraitu indartsu
zer zena artu duan;	sorterriaren onean;
Jaunari eskatutzen diot nik	ludi guzian aurrera ere
neure otoitz ixil beruan	azaldu bear danean
zuri osasun eman deizula	erti bidetik eusko Aberria
aurrera urte askuan.	gaizkatzen saya gaitean.
Iturrizaga ta Kardaberaz	Izen eder bat izandu dezan
orra euskotar bikain bi,	gaur egiten dan omenak
Olaizola'tar Gabirel jauna	mesedetxo au egin zazute
erantsi orain oyeri;	aurrean emen zautenak;
txoko ontako landare onak	merezi duan gizon orreri
aintzaldu dute Euzkadi,	eman bere goralpenak,
¡seme azkarren kabi gozoa	Olaizola'ntzat eskatzen ditut
zorioneko Ernani!	txalorikan beroenak ¹³ .

¹² Gabriel Olaizola (1891-1973) abeslari eta koru zuzendariari buruz –besteak beste, Eusko Abesbatza eta Eresoinka taldeen zuzendari–, ikus Añamendi Euskal Entziklopedia.

¹³ *El Día*, 1934.05.29, 6. or. Iturrizaga dionean Agustin Pascual Iturriaga (Hernani, 1778-1851) idazleaz ariko da, noski.

Badira, halaber, Txominek jarriak ez baina Txomini jarritako bertsoak. Haren itxura gai hartuta *Liernik* txantxa moduan jarritako hauek, esate baterako:

Santa Zezili igaro eta	Jai egun ona igaro eta
urrengo egun auetan	txit nai baðezu [a]laitu
musika gaia besterik ez da	igande goizez Zarautz errian
entzuten leku danetan.	bearko zera arkitu.
Alde batean “Concierto” dala	Naiko eresi bigun ederrak
“Economico” bestean,	an ditzakezu aditu.
“Conciertorikan” entzun nai baða	Txominen sudur neurrigabeak
“economico” benetan	egingo zaitu arritu
Eusko Abesbatza’k gaur jartzen duna	eta Olaizola’k beti bezela
Zarautzen amabietan.	sei makil ausiko ditu ¹⁴ .

Edo, irribarre gozoan, *Liernik* berak jarritako beste hauek:

TXOMIN OLANO

Bretxa’ko inguruan,	Besteren ezkontzetan
goiz arratsaldean,	joko du soñua
eltze, zartai ta beste	bañan berean ez da
katxarro tartean,	iñor jotzekua.
an arkituko dezu	Zenbatek onezkero
joan nai dezunean	bota dio amua
gure Txomin Olano	bañan arrai au ez da
musika lanean.	errez eltzekua.
Bapoa da mutilla	Radio’n ta Abesbatza’n
sendo ta bikaña.	eta nai ezkerro
Ez du berriketako	Gaztedi’n, Eusko Etxea’n
ibiltzen mingaña.	ariko da bero.
Auzoko ume danak	Danak jo bear gaitu

¹⁴ *Argia*, 1934.12.02, 1. or.

izutzeko aña	berak egunero...
luzetan dauka bere	Arranetan, guk bera
sudurra alajaña!	joko degu gero!
Onetxek bai duela	Berai omen-aldi bat
ederra tronpeta!	dira egiteko,
Gazta antzeko burua,	irabazia dula
zabala kopeta.	det nere usteko.
Ille zuri oriekin	Pesta bat emango det
badu naiko treta	bera saritzeko
mutil zarra bai dago	ta pianorik egundo
oraindikan eta.	ez neri jotzeko ¹⁵ .

Basarri Olanok eta Zubimendik bultzatu omen zuten bertsoan aritzera. Horrela aitortu zion Baserrikeri berak Patziku Perurenari, *Mazantini* aldizkarirako egindako elkarrizketan:

“Zein izandu zenituen laguntzaile jende aurrean hasi aurretik?”

—1935.eko txapelketa famatu haren aurretik apenas ibili nitzan bertsoan. Baina, laguntzaileak banitun Donostian: **Txomin Olano, Joxe Zubimendi**. Haiek beti eztenka izaten nituen atzetik: *hik honetan dek abildadea eta etzak laga...* Behin gazte talde bat jun ginan Donostira, 35eko txapelketa baino zerbait lehentxeago. Eusko Gaztedin sartu ginan da, **Mariano Lazkano** pilotaria sartu zan. Haiek baztarretik zirika: *merezi likek ba horretxek, horretxek merezi likek ba!*... Hiru edo lau bota nitun, serioak, eta joe, ikaragarri gustatu Txomin Olano eta Zubimendi eta horiei. Gero, bertsolari txapelketa bat antolatu behar litzakela eta han aritu ginen¹⁶.”

Ez da harritzekoa, bada, lehen ‘bertsolari gudua’ jokatu zenean Txomin Olano ere epaimahaian egotea. 1935eko urtarrilaren 20an jokatu zen Donostiako Kursaleko Poxpolin aretoan, eta Basarri izan zen txapeldun. Jose Ariztimuño *Aitzol*, Toribio Altzaga, Manuel Lekuona eta Jose Olaizola izan zituen Txominek lagun epaimahaian. Ez

¹⁵ *Argia*, 1935.03.24, 1. or.

¹⁶ Patziku Perurena, “Basarri”-rekin *buruz buru*, *Mazantini* 1 (1991). Gauza bera aitortzen du Basarrikeri *Nere bordatxotik* liburuko hitzaurrean (Auspoa, 1992, 2. or.):

–“Nola etorri zitzaizun Donostira [lehen txapelketara, alegia] joateko deia, edo nola egin zenduan arako bidea?

–Ordurako asiak geunden zerbait abertzaletasunean. Beti ala izana naiz ni. Eta Txomin Olano nun oso laguna. Baita Zubimendi ta oiek ere. Donostitik lagunak giñan. Eta joateko eta joateko asi zitzaizkidan, arren ta arren. Ala, derrigorrean bezela joan nintzan”.

ziren nolanahiko lagunak!

Hurrengo urtean, 1936ko urtarrilaren 19an, Victoria Eugenia antzokian jokatu zen txapelketa eta Txirrita izan zen irabazle, baina hartan Txomin ez zen epaimahaiko izan.

Gudaren etena

Sasoiko gizona zen Txomin Olano Donostiako euskal loraldian bete-betean sartuta ibili zenean. 1890ean jaioa, 44 urte zituen, esate baterako, omenaldia egin ziotenean edota bertso txapelketako epaimahaiko izan zenean. Bere gogoko bizitza zeraman Donostian. Dendan ateratzen zuen bizimodua anaiarekin batera, esan bezala, eta gainerako denbora musikari eskaintzeko zeukan.

Txominen bizitza –beste askorena bezala– guztiz aldatuko zuen gertakari latza gertatu zen, ordea, 1936an: Francoren altxamendua eta ondoko gerra tristea. Akabo, handik aurrera, Eusko Gaztediko jaialdiak, akabo Eusko Abesbatza, akabo euskarazko prentsa..., akabo euskal usaineko guztia. Ahal zuenak ahal zuena egingo zuen garai ilun luzea hasi zen. Urte latzak.

Txominen ordurarteko berriak garai hartako egunkarietatik-eta hartu ditut, goiko ataletan aise ikus daitekeen bezala. Handik aurrerakoez, ordea –aitortu behar dut–, ez dut informazio-iturri handirik aurkitu. Aipamentxo bat, han eta hemen, eta besterik ez¹⁷.

Horrela jakin ahal izan dut Bilbora eraman zuela gerrak Txomin. Bilbon zebilela, 46 urteko gizona, gazteak kaleetan ikusi eta taldean abestera deitzen omen zituen, bide ‘txarretan’ abia ez zitezen. Kurioski Iñaki Egaña 1936. *Aquella soledad* izeneko nobelan, kontu horri buruzko aipamen hau egiten du, gehiegizkoa beharbada:

“Fue tal la afición a las casas de lenocinio que algunos dirigentes se enrojecieron por la actitud tan desenfrenada y poco religiosa de sus subordinados. Si las composturas eran una de las normas más elementales de urbanidad en tiempos de paz, qué decir de los tiempos de guerra, cuando los ejemplos de honestidad y decoro debían de brillar más que el sol al mediodía. Algo así dijo Txomin Olano, un nacionalista de los del partido del presidente José Antonio Aguirre que recorría de arriba a bajo la calle San Francisco, animando a los jóvenes a abandonar los prostíbulos.”¹⁸

Jakin dut, halaber, Iparraldean ibili zela 1937an, Saran, Aranzadi elkarteak gordetzen dituen Jesús Elozegui Irazustaren argazkietan han agertzen delako. *Eresoinka* taldeko

¹⁷ Herrerako Peñatarrek –Mari Karmenek, betez ere– eman dizkidate Txominen berri batzuk, benetan eskertzen ditudanak. Herrerako San Luis plazan eta goiko errepide nagusian zuten Peñatarrek okindegia eta denda. Hara joaten zen maiz Txomin, Herreran bizi zenean, tertulia egitera edo mokaduren bat jatera, plazako soziedadera jaitsi aurretik.

¹⁸ Iñaki Egaña, 1936. *Aquella soledad*, Txalaparta, 2003, 134. or.

kide izan zen Txomin –zuzendarikide artistiko eta abeslari–, eta horrek eraman zuen Lapurdiko herrira.

Eresoinka 110 artista biltzen zituen talde folklorikoa zen, Eusko Jaurlaritzak 1937an sortua, Hego Euskal Herriaren egoera munduan azaltzeko xedearekin. Jende ezagun eta ospetsuak hartu zuen parte taldean. Abeslarietan ziren, esate baterako, Getariako Pepita Embil, Plácido Domingoren ama; Irungo Mariano González, gerora *Luis Mariano* bezala ezaguna egingo zena; eta, beste askoren artean, baita Txomin Olano bera ere.

Biltokia, esan bezala, Saran izan zuten hasieran, baina 1938an Paris ondoko Saint-Germain-en-Laye herriko Belloy jauregira aldatu ziren. Parisen, Amsterdamen, Bruselan, Luxenburgon, Londresen eta Europako beste zenbait hiritan izan zituzten emanaldiak 1937-1939 bitartean. 1939an, Ameriketara joatekoak zirenean, munduko bigarren gerra piztu zen eta atzera utzi behar izan zuten asmoa. Hortxe banatu zen taldea¹⁹.

Hori izan zen Eresoinka taldearen ibilbidea. Haren emanaldi guztietan izan ote zen Txomin? Ez dakigu. Parisen izan zela, bai, hori badakigu, hango Unibertsitatean agertzen baita, Institute du Geste et Parole delakoan, 1938ko maiatzaren 6an eginiko argazki batean. Argazkiaren azalpenak dioenez, disko bat grabatzera joanak ziren hara Eresoinkako taldekoak²⁰.

Herreran organista

Ibilera horien ondoren, Herreran ikusten dugu azkenean Txomin Olano, hemen bizitzen jarrita, arrebarekin batera. San Ignazio galtzadan zuten etxea. Orain, bai, orain amaitu zaizkio Txomini gerra aurreko distirak eta euskal jaialdiak. Pianoa jotzen zeukan trebetasunari esker lortu zuen, hala ere, bizimodua nolabait atera eta aurrera egitea. Batetik, parrokiako organista izan zen urte luzeetan –1940 hamarralditik 1970 hamarraldia bitarte horretan–. Bestalde, pianoa jotzen aritzen zen egokiera zuen guztietan; hala aritzen zen Pasaiako Maritxu tabernan eta deitzen zuten ezkontzetan eta horrelakoetan. Musika eskolak ere ematen zizkien egokitzen zitzaizkion ikasleei... *Eran tiempos muy difíciles*, Pako Laskonateguy-k zioen bezala.

Nik musikarako gaitasuna baino areago ezintasuna izan dudanez beti, ez naiz sekula inongo koruko kide izan, ezta Herrerako korukoa ere, eta, hortaz, ez nuen izan Txomin gertuagotik ezagutzeko aukera. Nire anaia Xantik, bai, izan zuen aukera hori, urte luzetan koruko kantaria izan zenez. Eta hark eman dizkit Txominek Herreran egin zituenen berri.

¹⁹ *Eresoinkari* buruz, ikus Wikipédia eta Auñamendi Euskal Entziklopedia.

²⁰ Sociedad de Ciencias Aranzadi-k gordetzen duen Jesús Elósegui Irazustaren argazki artxibokoa da. Signatura: JEI 0036-08. Descripción: Eresoinkaren bidaia (Elosegitarrak). París. Universidad. Instituto de la palabra y el gesto. Grabación disco Eresoinka. A la derecha de la imagen, Txomin Olano.

Jotzaile trebea zen Txomin –esan dit–. Harmoniumek teklatu mugikorra izaten dute, tonu bat gorago edo beherago jo behar denean alde batera edo bestera egiteko, baina Txominek ez zuen horren beharrik, teklatura batere mugitu gabe jotzen zituen hark melodiak, tonua goratuta edo beheratuta.

Beste gauza bat: elizkizunetako isiluneetan ez zen alferrik egoten. Kantarientzako partiturak idazteko baliatzen zituen tarte horiek. Txukun-txukun egiten zuen hori, dena eskuz, pentagrama eta guzti, kantari bakotzari egokituta.

Musika maisuki jo eta partiturak txukun idatzi: horra Txominek gaztaroan hasita azkena arte gorde zuen trebetasuna. Anaiak gordetzen ditu oraindik hark idatzitako partitura batzuk.

Haietako batean Herrerako ‘martxa’ dago idatzia, *Sobre la melodía de “EL PUENTE DE MADERA”* abestekoa (1963-04-15). Norenak ote dira ‘martxa’ honetako hitzak? Txominenak?

*MARCHA
AL BARRIO DE
HERRERA*

Nuestro barrio tan castizo	Herrera sin par
progresivo “txoko maite”	que canta alegre
dinámico productivo	y sabe bien disfrutar
que es así	
Y gozando disfrutamos	Las clásicas reuniones
entre tragos de clarete	son síntomas
y algún baile muy clásico	de bienestar
y muy viril	(Se repite)
(Se repite)	

Beste batek "ÉRERA-KO ABESLARI-RI" du izenburua (1970-06-21). Hitzak Txominenak izango dira seguruenara.

ÉRERA-KO ABESLARI-RI

Abeslari trebiak	KORTARA, ANDONEGI
gaur ere Éferan	LAZKONATEGI-kin
gaur ere Éferan	LAZKONATEGI-kin
entzuten dira ongi	IJURKO ta ALKIZA
elizkizunetan.	ere JAUREGI-kin.
Gogoz eta indartsu	Argi ta garbi dute
bai eta benetan	ta goguarekin
sasoya damakite	eliz abesti goxo
ugari zañetan	erri guztiyakin
sasoya damakite	eliz abesti goxo
ugari zañetan.	erri guziyakin.

The image shows a handwritten musical score on two pages. The title "ÉRERA-KO ABESLARI-RI" is written at the top of the left page. The music is written in a single system on a five-line staff with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature (C). The lyrics are written below the staff in Basque and Spanish. The left page contains the first part of the song, and the right page contains the second part. The handwriting is in ink and appears to be a personal or working draft.

Left page lyrics (Basque/Spanish):
 A-bes-la-ri, tre.
 KORTA-RA, ANDO-
 Bi-ak, gaur ere Éferan, gaur
 NEGI, LAZKONATEGI-kin, LAZ-
 ere, Éferan, en-
 KONATEGI-kin, I-
 tuten, dira, ongi, e-
 JURKO, ta ALKI-ZA, e-
 lizki-zunetan. Go-
 re, JAUREGI-kin. Ar

Right page lyrics (Basque/Spanish):
 goz, eta, indartsu, bai
 gi, ta garbi dute, ta,
 eta, benetan, sa-
 goguarekin, e-
 soya, dama ki-te, u-
 fiz, abes-ti, goxo, e-
 gari, zañetan, sa-
 ri guzti ya kin, e-
 soya, dama ki-te, u-
 ri guzti ya kin
 liz abes-ti-go xo, e-
 gari, zañetan.
 ri guzi-ya ki no

"ÉRERA-KO ABESLARI-RI", 1970-06-21

Beste partitura batzuk ere baditu Xantik, txukun eta garbi-garbi idatziak.

Nik, esan dudan bezala, ez dut horrelako oroitzapenik. Gogoan dut, ordea, gizon handi haren irudia. Ikusten ari naiz oraindik etxetik eliza aldera mantso-mantso joaten eta, sakristiako buelta egin ondoren, koruko eskailerak poliki-poliki igotzen, koruko atze aldean zegoen gaintxoko 'tronuan' leku hartzeko, teklei eragiteko prest. Gogoan dut, hasieran esan dudan bezala, zeinen maisuki betetzen zuen eliza osoa musika gustagarritz.

Data zehatza gogoan ez badu ere, Txomin 1972an edo 1973an hil zela jakinarazi dit Juan Jose Manzisidor apaizak, eliza zaharra eraitsi eta parrokiaren egoitza Gaiztarrora eraman zuten garaian.